

протікають у ній, а відтак, створити гнучку систему автоматизації керування навчальним процесом, здійснюючи управління цими потоками за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Бібліографія

1. Карл Штейнбух. **Автомат и человек.** – М.: Советское радио, 1967.
2. Ландэ Д. В. **Основы интеграции информационных потоков:** Монография. – К.: Инжиниринг, 2006.
3. Фільо І. Є., Кір'янов В. М. **Структурно-функціональна модель інформаційної взаємодії в комп'ютеризованому дослідницькому навчанні.** – Вісник Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне, 2006.
4. **Управління ІТ вищих навчальних закладів: як інформаційні технології допомагають зробити управління ефективним:** Методичний посібник / О. В. Співаковський та ін. – Херсон: Айлант, 2006.

Рецензент: д. е. н., професор Павлов В.І.

УДК 339.543

НОВІТНЯ ПАРАДИГМА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

ІВАЩУК І. О.

У статті розкрито сутність митної політики, її концептуальні основи та функції. Визначено рівні реалізації митної політики в глобальному просторі та показано формування на їх основі Омитної доктрини.

The essence of a customs policy, its conceptual bases and functions are considered in article. The levels of realisation of a customs policy in global space are depicted and formations on their basis of the customs doctrine is reflected.

©І. О. Іващук - к.е.н., докторант Тернопільського національного економічного університету

Ключові слова: парадигма мирної політики, глобальний розвиток.

2001 рік був проголошений Генеральною асамблеєю ООН Роком діалогу між цивілізаціями, для спрямування зусиль міжнародної спільноти на подолання ворожнечі, непорозуміння та поляризації. Діалог цивілізацій розглядався як процесі, що ґрунтується на загальній участі та колективному бажанні виявляти основні цінності та сфери порозуміння й поєднувати різні підходи в одне ціле [1]. Безперечно такі діалоги мають бути постійними, бо розвиток людства, подолавши черговий виток цивілізаційного розвитку, отримує нові вектори та змінює пріоритети. На сьогодні ці зміни тісно пов'язані із трансформацією парадигми економічного, в тому числі й митного, співробітництва країн в умовах формування глобальних викликів та загроз. Необхідність їх взаємодії об'єктивно обумовлена тісним зв'язком функціонуванням суспільства із існуванням цивілізацій, які еволюційно розвиваються на основі наступних підходів:

1) об'єднання людей, які є носіями цивілізації, живуть спільним історичним життям. В процесі взаємодії країни формують єдиний життєвий простір, який може змінюватися у часі за розмірами і розташуванням на планеті, але цілісність виступає як умова виникнення цивілізацій;

2) спільна життєдіяльність втілюється в систему влади, господарство, вірувань, культури, характеру людського матеріалу та способі життя населення, об'єднання;

3) результати спільної життєдіяльності стають фактором подальшого спільного життя та еволюції цих об'єднань. Саме цей фактор в майбутньому стримує вихід об'єднання із множини;

4) цивілізація – історичне явище, яке виникає, живе, вдосконалюється, змінюється та зникає [2, с. 268-272]

Нині спільна життєдіяльність в межах глобального простору наближує множини об'єднань людей, формуючи нову парадигму міжкраїної взаємодії. Кожне століття в історії людського розвитку залишає свої, відмінні від інших, головні ознаки, які певним чином змінюють цей розвиток. Наприклад, великі географічні відкриття, які більшість дослідників вважає початком глобалізації, але, водночас, і періодом знищення

внаслідок колонізації ідентичних самотностей окремих народів; промислова революція та індустріалізація, зростання міжнародної міграції та ін. Так, саме з цього періоду розпочинається науковцями періодизація глобалізації або отримання відомостей про інші локальні цивілізації. Такої позиції дотримуються й зарубіжні дослідники глобалізації, зокрема, виділяють три значимі періоди глобалізації починаючи із подорожей Колумба, для кожного з яких були характерними фази підйому та спаду:

1) 1492 – 1840 – пов'язаний із початком іспанопортугальського панування на американському континенті та, тим самим, першою спробою європеїзації світу;

2) 1840 – 1945 рр. – другий період пов'язаний із розвитком економічних відносин між країнами і колоніями європейського світу, індустріалізацією економік. Саме у цей період активізується міграція населення Європи на нові континенти;

3) 1945 р. і до н. днів – поглиблення глобалізації [3, с.35-68].

Схожа хронологія наводиться і в праці “Geographies of Globalization”[4].

Який слід залишить в історії ХХ-початок ХХІ ст. крім проголошення лозунгів на підтримку глобалізації? Безперечно, знаменних подій кілька. До однієї з відмітних рис відносять розкол західної цивілізації внаслідок військових дій в першій половині ХХ ст. [5, с. 85]. Разом з тим, післявоєнна Європа показала досі нечуваний прояв об'єднавчого процесу, а західноєвропейська інтеграція стала прикладом втілення прагнення країн до об'єднання задля їх ефективного функціонування, активізації взаємної торгівлі, вироблення єдиної політики щодо третіх країн.

Знаменною подією ХХ ст. стало утворення ГАТТ, а наприкінці століття й СОТ, які об'єднали серед своїх членів різні за рівнем економічного розвитку країни, виступили ініціатором численних реформ в митній сфері, в частині застосування тарифних та нетарифних інструментів. Але вже на початку ХХІ ст. задекларовані принципи не вдалося реалізувати в повній мірі та завершити Раунд розвитку. Саме тому однією з детермінант взаємодії країн наприкінці ХХ-початку ХХІ ст. виокремлюємо митну політику, роль та призначення якої постійно переглядається зважаючи на

зростання економічної відкритості країн та посилення їх вразливості до зовнішнього середовища.

Якщо огляд сутності та проблем глобалізації й тривалі дискусії з цього приводу отримали назву Глобального диспуту, то питання митної політики розглядаються лише поверхнево у науковій літературі, досліджуються лише окремі елементи механізму її формування та реалізації. Значний внесок у розробку митної проблематики зробили такі вчені: І. Бережнюк, А. Войцешук, О. Гребельник, М. Каленський, П. Пашко та ін.

Метою даної статті є обґрунтування необхідності формування новітньої митної парадигми та дослідження сутності і рівнів реалізації митної політики

Результати дослідження. Функціонування держави як цілісної системи взаємопов'язаних ланок вимагає ефективного управління цією системою. На нашу думку, митна політика є чи не єдиним реальним напрямком впливу держави як на внутрішні тенденції розвитку, так і зовнішні. Разом з тим, митна політика еволюціонує не відособлено від соціально-економічної системи суспільства, а саме з допомогою реалізації її механізму країни можуть забезпечити досягнення основних напрямків “піраміди цивілізації”.

Традиційно, митну політику прийнято розглядати на національному рівні, коли основний мотив прийняття рішень лежить виключно в площині інтересів держави. Російські дослідники визначають митну політику як систему політико-правових, економічних та інших заходів, спрямованих на захист внутрішніх та зовнішніх інтересів для динамічного здійснення політичних та соціально-економічних перетворень в умовах формування ринкових відносин [6, с. 3]. Відповідно до національних завдань І. Тимошенко розуміє митну політику як систему державних економічних та інших митно-правових заходів з регулювання зовнішньої торгівлі, захисту національної економіки та вирішення фіскальних завдань [7, с. 37,41].

Мала митна енциклопедія, не порушую вже зазначену тенденцію, подає визначення митної політики як “складової частини внутрішньої та зовнішньої політики держави, яка здійснюється для забезпечення найефективнішого використання інструментів митного контролю і регулювання товарообміну на митній території країни, участі в реалізації

торгово-політичних завдань для захисту внутрішнього ринку, стимулювання розвитку національної економіки” [8, с.205].

Пріоритет національних інтересів був прийнятий за основу при формуванні нормативно-правового середовища митної справи в Україні, відповідно до якого митна політика визначена як система принципів та напрямків діяльності держави у сфері забезпечення власних економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі [9, с. 8].

Українські вчені, безперечно, формуючи власні підходи до розуміння митної політики на основі її законодавчого трактування, розглядають митну політику як інструмент захисту і реалізації національних інтересів, тобто як “комплекс заходів, спрямованих на забезпечення захисту національних інтересів і національної безпеки держави як у зовнішніх, так і внутрішніх аспектах” [10]. З іншого боку, К. Сандровський вважає, що митна політика не може обмежуватися лише технічними заходами при перетині митного кордону і є значно ширшим поняття, що об’єднує різноманітні напрямки діяльності держави в сфері зовнішньоекономічних зв’язків [11, с. 9].

Глибше підходить до розуміння митної політики український вчений О. Гребельник, виділяючи такі підходи: владно-правовий (митна політика передбачає регулювання ЗЕД на основі заходів адміністративно-владного спрямування); організаційно-інституціональний (митна політика формується через державні організації та інститути); економічний (з допомогою митної політики реалізуються внутрішня та зовнішня економічна політика країни); психоетичний (митна політика – це характеристика психологічних відносин) [12, с. 23].

Митну політику аналізують і через призму основних завдань, але не тільки на національному рівні, тобто вона “виявляється в митно-тарифному законодавстві, організації митних союзів, укладенні митних конвенцій, створенні вільних митних зон тощо” [13, с. 94].

Питання дослідження сутності митної політики на основі головних завдань надзвичайно складне, адже і при визначення її форм та функцій точаться наукові дискусії. Так до основних функцій митної політики відносять фіскальну та

регулюючи, які, на наш погляд, не потребують деталізації. Але їх пропонуємо доповнити ще однією функцією – корегуючою, сутність якої проявляється в узгодженні обох функцій на основі компромісного поєднання. Остання функція є найбільш реалістичною, бо саме вона найчастіше реалізується на практиці, коли потрібно в певний момент обмежити товаропотоки або ж наповнити дохідну частину бюджету; обґрунтована з позицій передбачуваних наслідків та кінцевих ефектів.

М. Каленський, розглядаючи регулюючий прояв мита, виділяє наступні види митної політики:

- протекціоністську – передбачає встановлення високих ставок мита для більшості імпоротної продукції (за винятком товарів критичного імпорту);
- вільну – встановлення символічних ставок ввізного мита, які не мають суттєвого впливу на ціну товару;
- стабілізаційну – передбачає компенсацію різниці між світовими цінами та цінами вітчизняних виробників [14, с. 64-65].

Тобто, щодо форм прояву митної політики виокремлюють політику вільної торгівлі як форму прояву відносин держави до зовнішнього економічного середовища та протекціонізму, яка передбачає захист національного виробника та внутрішнього ринку від надмірного імпорту товарів, що становить загрозу товарообігу вітчизняних товарів.

Політика самозбереження держави, згідно із ціннісно-орієнтаційними засадами, змушує її запроваджувати протекціоністські заходи. Найчастіше на практиці застосовують селективний або вибіркового протекціонізм для окремих галузей або товарів, до яких вжито заборонно-обмежуючих заходів, що дає змогу державі маневрувати та підтримувати партнерські відносини з країнами [див. детальніше: 15, с. 85-102].

Підхід до реалізації митної політики країн є диференційованим та виправданим, бо дає змогу поєднувати обидві форми митної політики та створити сприятливі умови для реалізації її визначеного вектора. Прикладом є укладення угод про вільну торгівлю та застосування нульових ставок мита.

Тенденції розвитку міжнародних економічних відносин впродовж останніх десятиліть показують, що питання митної

політики виходять далеко за межі національних кордонів, адже відбувається групування країн, як правило за територіальною ознакою, для спільного вирішення питань, що стосуються переміщення товарів, предметів, людей. На регіональному рівні ідеї вільної торгівлі було реалізовано при створенні Європейського союзу для провадження спільної зовнішньоекономічної політики, єдиної в галузі безпеки, гармонізації оподаткування, створення митного союзу та єдиного внутрішнього ринку, забезпечуючи цим вільний рух товарів, послуг та капіталу. Наприклад, в азіатсько-тихоокеанському регіоні як утвердження принципів взаємної торгівлі та економічного співробітництва було створено у 1989 р. АТЕС – Азіатсько-Тихоокеанський форум економічного співробітництва. На першому саміті країн АТЕС у Сіетлі були задекларовані основні принципи співробітництва, в тому числі підтримка відкритої багатосторонньої торгівлі, а в Азіатсько-тихоокеанському регіоні – зменшення перешкод для ведення торгівлі. У черговій програмі на Осацькому саміті у 1995 р., крім перемовин про взаємну торгівлю, визначено 14 сфер взаємоспівпраці (в т. ч. тарифні та нетарифні бар'єри, митні процедури, інвестиції, виконання вимог СОТ, послуги та ін.) та 2 базових напрямки: лібералізація торгівлі та інвестиційної сфери і економічне й технічне співробітництво.

Разом з тим, питання регулювання митних відносин нині вже вийшли і за межі регіональних кордонів, формуючи глобальну систему регулювання митної взаємодії країн. Нині така система сформована в межах Світової організації торгівлі, членами якої за станом на липень 2008 р. є 153 країни, в тому числі й Україна

Враховуючи рівні реалізації митної політики, особливості застосування інструментів та напрямів спрямування можна трактувати митну політику як механізм гармонізації та уніфікації інтересів країн в митному просторі для формування адекватного глобального середовища, здатного підвищити ефективність торгових, фінансових, інформаційних та ін. потоків із збереженням стратегічних орієнтирів розвитку країн.

Тобто, пропонуємо розглядати митну політику (МП) на трьох рівнях:

- національному;

- наднаціональному, який формується, як правило, в межах регіональних об'єднань;
- глобальному.

Залежно від рівня реалізації МП змінюються її основні характеристики. Так, на національному рівні МП виступає як діяльність держави в напрямку реалізації власних інтересів. У випадку відмежованості від участі у регіональних та міжнародних організаціях, коли країну не зв'язують зовнішні зобов'язання, така політика може мати виключно споживацький інтерес, без врахування інтересів інших країн. Як правило, у випадку існування країни у такому стані вона регулює митні потоки лише у власних інтересах. Схожа політика сповідувалася і Україною на початку 90-х рр. XX століття, коли зміна митного тарифу та напрямок митної політики відбувалися спонтанно, без будь-якої концепції, лише для задоволення короткострокових потреб. Якщо ж країна є активним учасником глобального простору, тоді її митна політика формується виходячи із національних інтересів та можливості позиціонування країни на зовнішніх ринках. Така МП може бути або автономна або конвенційна. На національному рівні структурними елементами митної політики є: митне оформлення, митне оподаткування та митний контроль. Основними інструментами митної політики виступають тарифні, паратарифні та нетарифні. Концептуальні основи митної політики на національному рівні відобразились у її напрямках:

- 1) митна політика, спрямована на реалізацію принципів протекціонізму;
- 2) митна політика, спрямована на реалізацію принципів вільної торгівлі.

На наднаціональному рівні основними напрямками митної політики може бути білатеральна і мультilaterальна. Якщо білатеральна митна політика є симетричною, це означає, що країни є членами одних і тих же регіональних торгових блоків (митного союзу). Митна політика обидвох країн базується на одних і тих же принципах, по відношенню до експортно-імпортних потоків за товарними групами діють однакові або близькі ставки тарифів та правила їх визначення. Якщо білатеральна асиметрична митна політика, тоді тарифи однієї країни мають протекціоністський характер, а іншої є більш лібералізовані. За таких умов білатеральна асиметрична

модель митної політики не є тривалою, бо жодна з країн в умовах конфлікту не зможе утримувати в часовому вимірі економічного ефекту. За умови мультилатеральної митної політики, як правило вона є симетричною, але може бути й асиметричною на глобальному рівні, коли зіштовхуються інтереси країн із різним рівнем економічного розвитку.

Механізм реалізації митної політики на трьох рівнях із відповідними закономірностями та принципами побудови формує сучасну митну доктрину глобального простору як системне вчення про механізм побудови та функціонування системи митної взаємодії країн в процесі регулювання зовнішньоекономічних потоків (а не лише зовнішньоторговельних) для забезпечення збереження системи цінностей, сформованої в межах країни, та узгодження її інтересів в митному просторі.

Формування митної доктрини в сучасних умовах є необхідним фактором усвідомлення неможливості ізолюваного існування країн. Цей феномен потребує уваги та подальшого дослідження з кількох причин. По-перше, питання митної політики виходить за межі національних кордонів. По-друге, виходячи із необхідності узгодження системи інтересів країни із іншими системами формується позиція країни у глобальному просторі; разом з тим, у просторі взаємодіють країни із відмінними характеристиками. По-третє, у більшості випадків, країни обираючи напрями митної політики, не оцінюють фактори ризику, що можуть порушити систему.

За таких умов новітня митна парадигма має поєднати інтереси та потреби основного масиву країн, адже, наприклад, для бідних країн залишається актуальною проблема неможливості конкурування на ринках с/г продукції з огляду на високий рівень субсидування даної галузі у економічно-розвинених країнах. Окрім того, незважаючи на задекларовані принципи ведення світової торгівлі в межах СОТ, нині вона не спроможна зорганізувати країни для спільного вирішення питань тарифного захисту внутрішніх ринків. Тим більше, все більше країн прагне реалізувати основні напрямки митної політики через участь у митних союзах або РТ Угодах.

Таким чином, якщо країна прагне реалізувати власну митну стратегію у просторі недостатньо національної стратегії

та вимог і правил СОТ, бо за умови дворівневої структури митного простору, спостерігається суттєвий просторовий розрив між цими рівнями. Обмеження лише 1 і 2 рівнями позбавляє країну можливості вирішення власних інтересів поза межами регіональних груп. Тому ієрархія митної політики з її принципами та закономірностями зможе в майбутньому поєднати хоча б частину непоєднуваного: реалізувати інтереси відповідно до потреб, врахувавши заданий потенціал, та зберегти ціннісні характеристики націй.

Бібліографія

1. **Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй** // www.un.org/Dialogue/.
2. Зиновьев А.А. **На пути к сверхобществу**. – СПб: Издательский дом “Нева”, 2004. Серия “Русский путь”. – 601с.
3. **Baudrand Vincent, Henzy Gerard-Marie**. Comprendre la mondialisation. Studyrama, 2006.
4. **Warwick E Murray**. **Goographies of Globalization** Routledge, London and New York, 2006. 392 p.
5. Філіпенко А. С. **Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність**. – К.: Знання, 2007. – 670 с.
6. Чернышов С. И., Худойкина Т. В. **Таможенная политика и юридический конфликт**: Моногр. – М.: РИОРТА, 1999.
7. Тимошенко И. В. **Таможенное регулирование ВЭД**. – М.: Бератор Пресс, 2003. – 304 с.
8. Чмель Г. Н. **Малая таможенная энциклопедия** / Под ред. В. Г. Драганова. – М.: АОЗТ «Центр экономики и маркетинга»; АОЗТ «Терминал А. Г.», 1997. – 280 с.
9. **Митний кодекс України**. – К.: ВЕЛЕС, 2002. – 155 с.
10. Диніс О. **Митна політика як інструмент захисту і реалізації національних інтересів держави** // Вісник Академії митної служби України. – 2006. – №2 (30). – С. 93-97.
11. Сандровский К. К. **Международное таможенное право**: Учебник. – 3-е изд. – К.: О-во «Знання», КОО, 2002. – 461 с. – (Высшее образование XXI века). – С. 9.
12. Гребельник О.П. **Основи митної справи**: Навч. посіб. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 600 с.
13. Назаренко В.М., Назаренко К.С. **Таможенное обслуживание внешнеэкономической деятельности**. – М.: Экзамен, 2001.– 768 с.

Рецензент д. е. н., професор Римар М.В.